

Tento týden přinese nám vzácnou podívanou: jubileum dvou vynikajících básníků českých, kteří vtiskli do značné míry ráz poesii své doby a zasáhli nejednou významně do toku našeho života kulturního; dvou básníků, kteří jsou vedle Březiny čelní představitelé t. zv. generace z let devadesátých. V úterý 26. února bude tomu šedesát let, co se narodil v jihočeském městečku Pacově Antonín Sova; v pátek dne 29. dovrší se tolikéž let ode dne, kdy se narodil v Kolíně Josef Svatopluk Machar.

Širší popularitu, není sporu, má mladší z obou jubilantů, ale přispěla k ní víc než jeho tvorba básnická jeho činnost novinářská, zvláště polemická; vliv Sovův zasáhl však hlouběji poesii a obrodil ji víc než působení Macharovo.

Literární profil obou jubilantů jest vcelku v literární historii i kritice ustálen a desítky a desítky literárních článkařů budou více méně rozředeně v nejbližších dnech opakovati toto ustálené pojetí; nevím však, jak dlouho v budoucnosti bude ustálené a nerozkolísá-li je hlubší badání příští.

Machar jest pokládán za typického básníka realistu; a přece řeknu s klidem, že v něm romantické složky jsou alespoň stejně silné jako realistické, ne-li silnější. Zní to jako kacířství, a přece jest to pravda. Kolik romantismu prostupuje jen první jeho knihu *Confiteor*, kolik tu názvuků z typických básníků romantiků Heina, Musseta, Lermontova! A romantism ten nalezněš nejen v intimní části knihy, v deníku moderní lásky plné skepse, ironie a nudy, lásky spíše nervů než srdce, ale i v královražed-

212 ných viděních historických! A kolik typické romantické nenávisti je v této knížce k bohabojnému a pokojnému měšťákovi, k ustydlému kantorovi, ke všem filistrům a ctnostníkům! Ke všem společenským institucím, jako je církev, stát, vláda, manželství..., škola, vlastnictví... A jaký vášnivý kult čistého umění neslužebného a neužitečného v občanském životě! Věru dobrým čichem byla vedena tehdejší konservativní kritika česká, když zle bouřila proti této knížce, z níž opravdu čišela vzpoura, vzpoura romanticko-anarchistická!

Namítne se mně: to byla první kniha, ale z dalších tento romantism již vyvětral. Nikterak ne, moji milí a drazí! Uvažte a zvažte, kolik romantického anarchismu je v Magdaleně! Jak jest tu život pojímán jako *provisorium* bez dosahu a významu; a jak je tu úplně lhostejno, jak se ten život žije! A těch sarkasmů vrhaných na počestný normální a morální život měšťáka a šosáka! A jakou obžalobou manželství a společnosti byla lyrická dramata ženských duší z knihy Zde by měly kvést růže! A v knize 1893—1896 nalezneš nejen romantický kult zla pro zlo v „Neronovi“, nýbrž i anarchii činu ospravedlnovanou Kristem Vaillantovi a Ravacholovi! S jakou žhavostí opravdu romantickou blouzní se v Tristium Vindobona o Velké revoluci francouzské jako o ideálním vrcholném věku lidstva, po němž může přijít již jen úpadek!

Ale víc: sám základní ideově životní vztah zralého Machara, jeho milenecký poměr k antice, hlavní akord vši jeho pozdní tvorby, není-liž ten také do značné míry romantický? Není-liž to pozdní obdoba k romantismu hölderlinovskému nebo guérinovskému? Ovšemže! Co jiného než romantism jest ta nechuť k malé přítomnosti, která, jak sám Machar vyznává, byla východiskem jeho studií antických? Co jiného než romantism ten útěk z ní do říše velikosti, jasu, krásy, síly, vznešenosti — tak pojímá Machar antiku —, kde se žije životem zmocněné radosti nebo hrdinské moudrosti stoické, které není ničím neštěstí, bída, ano i smrt, a vším výsostná vladařská svoboda duše, triumfující nad všemi ústrky osudu? Není-liž podmínkou této

213 lásky k mrtvému heroismu a zhaslé kráse nechť a odpor k přítomnosti, k její zbabělosti, malosti, ošklivosti? „Moderní člověk jest neheroický,“ hlásají dnešní pragmatisté a relativisté, ať je to Anatole France, ať Bernard Shaw; „a je dobře, že je neheroický: proto je životný...“

Macharův základní protiklad člověka antického, vyrovnaného, zdravého, slunného, plného síly a rozumu, a člověka moderního, otráveného jedem křesťanským, propadlého šílenství a askesi, jest romantický; romantiky jsou i Heine i Nietzsche, v nichž jest po prvé vytvořena a vyhrocena tato antithesa.

A dále: není-liž typický romantický i kult Napoleonův, jemuž slouží poslední kniha Macharova On? Zajisté že ano! Heine i Nietzsche jsou také vášniví ctitelé Napoleonovi; a kde se v literatuře začíná kritisovati Napoleon, kde se z něho trhá svatozáře nadčlověka, genia a poloboha — tak v Tolstého velikém románě Vojna a mír —, tam se začíná realism. Ale Machar stojí před mrtvým Napoleonem — viz báseň „Ecce homo“ z knihy On — s tímž pokorným úžasem jako Shakespeare před svým mrtvým ideálem Brutem; a slova, jimiž projevuje svůj údiv, připomínají přímo známé místo z Shakespearova Caesara a působí jako jeho volný přepis. „On člověkem byl prvním, / jenž stál tu obnažen, / všech přírodních sil skladba, / bez hávů utkaných / i kulturou i řády, / jež slabým pancířem / a brzdou jsou tu silných — / hle, člověk!“...

A ještě jeden rozhodný důvod pro mé tvrzení, že Machar je ve své podstatě romantik. Jest jím nedoceněná a přehlížená kniha povídek a obrazů veršem z válečné doby Životem zrazení, v níž proti Macharovi slavnostnímu, jak jej znáš z cyklu Svědomím věků, přichází ke slovu Machar jaksi intimní a která svou vnitřní hodnotou básnickou převažuje většinu knih z tohoto kruhu, propadajících příliš často pouhé střízlivé reprodukci pramenů. Jaká teskná melancholická melodie přímo jacobsonovská tryská z této knihy — a vydal ji člověk jedenapadesátiletý! Kdo umí čísti básně — u nás ovšem takových lidí není mnoho a zvláště mezi literárními historiky a kritiky jest jich

214 rozseto pořádku —, nemůže se mýlit, že má před sebou typického romantika, zvyklého měřit život snem a nedoměřit se ho touto měrou nikdy...

Tedy: Machar romantik. Nemyslete si, že jej tím chci snižovat. Romantismus jako typ duchové tvorby ovládá celé devatenácté století a zasáhá hluboko do století dvacátého, které činí sice pokusy vymanit se z něho, ale o nichž není možno posud říci, jaký budou mít úspěch. Zatím vezměme v technickém, pragmatickém a revolučním romantismu možná hloub než kdy předtím...

Pravý romantik dobrého zrna jest nespokojenec, jest vzbouřenec proti špatnému ustrojení světa, proti bídnému údělu člověku, proti špatné společnosti, proti tyranovi nebeskému jako proti tyranům a potentátům pozemským. Čím lepší jest, tím odbojnější; tím vášnivěji reaguje, tím vztekleji útočí. Machar byl v první polovici své tvorby takový dobrý romantik revolucionář, jehož nemůžeme dnes dosti vděčně vzpomenouti. Jaké spravedlivé obžaloby dovedl tu vmetnouti v tvář malé, slabé doby dotlivajícího starého řádu i v tvář úpadkové, měšťácky národní společnosti české! Jak pálily rány zasazené jeho pěsti nebo dýkou nebo někdy i jen bičikem, poněvadž i postižený cítil jejich vyšší ideovou spravedlnost! Romantismus byl tu funkcí života — lepšího příštího života, který přivolával svými protesty mravními. Jeho kritika měla význam a sílu mravního postulátu; předjímala novou lepší skutečnost, vynucovala jaksi její příští. Opakuji: nepřestaneme býti nikdy dlužníky Macharovými z prvního období jeho tvorby.

V druhém období zeslabuje se životnost i bezprostřednost jeho básnické kritiky; nekritisuje již přímo, nýbrž mediem svého umělého fantomu — své antiky —, který si stvořil. Revolta Macharova stydne. Jako všechny domnělé ztracené ráje a stesk po nich jest i tento sen antické dokonalosti výrazem únavy a mdloby. Duch umdlený ruchem přítomnosti a rozrývaný mučivostí jejích bojů a zápasů tvoří si tak bezděky závěť a zátiší, v němž mohl by žít životem pouze rozjímavým, který

215 pokládá osudným omylem únavy nyní za jedině důstojný sebe. Básník propadá jakémusi kvietismu, theatralistice ušlechtilosti; píše bezděky obměny na thema: jak příkladně milovali, bojovali, umírali Římané nebo Řekové... Literární historik budoucnosti uvidí v tomto druhém období Macharovy tvorby jeho Parnas; po básníku romantikovi přihlásil se v Macharovi o slovo umělec, který zatoužil po objektivitě. Chyba jest však v tom, že tuto uměleckou objektivitu nevytvářel z kypivého sváru přítomnosti a jejích vzpurných sil, nýbrž si ji odvozoval ze snadné harmonisace mrtvé, vyrovnané minulosti.

Zato Macharova kampaň protikatolická má svou nespornou cenu kulturní a měla by býti doceněna v tomto směru lidmi náboženskými a právě jimi. Machar bojuje proti špatnému náboženství, proti popství a kněžourství, proti katolicismu úpadkovému, připravoval nepřímo a leckdy přímo cesty náboženství dobrému, vyššímu a čistšímu. Může býti sporno, je-li člověk náboženský v kladném smyslu slova — duch, který se dotváří poslední veliké a radostné harmonie životní z nejtvrděších muk a rozporů přítomné chvíle —, ale jistě byl správně nábožensky poučen, jistě byl s ním genius pravého náboženství, když trhal a rval masky s tváří pokrytců a frivolních kejklířů s nejsvětějším. I opravdoví katolíci, kteří znají hluboký úpadek nedávného českého katolicismu a usilují o jeho očistu, měli by mu býti za jeho boj vděční. Machar vymetl z mysli nejednu náboženskou nízkost, nejeden sebeklam, nejednu polovičatost a připravil tak cestu v nejednom případě vyššímu a čistšímu citění a myšlení náboženskému. Očistil půdu od plevele a pomrvil ji a usnadnil tak bezděky práci příštímu rozséváči.

Sova bývá pokládán obyčejně za protichůdce Macharova ve všem všudy: a ovšem jsou body, v nichž jest možno tuto protichůdnost dobře zdůvodniti: proti básníku střídmeho, často šedého a suchého slova stojí v Sovovi básník výmluvnosti široko se rozlévající, básník slovné obraznosti požárné a často až dýmné; proti duchu Macharovu, který se učil u starých někdy i svou formou, duch Sovův zůstal antikou úplně nedotčen, jak

216 byl cele obrácen k přítomnosti a ještě více k snům a viděním společenské budoucnosti. Ale vedle této různosměrnosti jsou mezi nimi i body styčné: i Sova byl dlouho romantik, který proti svému osamocení protestoval vášnivou a útočnou kritikou dnešního lidství i dnešního ustrojení společenského, jenž trpěl národní malostí a malodušností. Jeho Tři zpěvy dnešků i zítřků z r. 1905 nejsou vzdáleny Macharovy sžiravé kritiky politického hokynářství českého a před tím již v Zlomené duši r. 1896 naleznou se v tvrdých, úmyslně roztříštěných a provokativně střizlivých verších obdoby k nenávisnému, ale spravedlivému macharovskému odsudku doby i domácí české společnosti. I Vybouřené smutky jsou neseny týmž duchem kritické vzpoury, jenže u Sovy vzpoura ta je živena z posledních kořenů churavé duše básníkovy, zazděné do samoty vlastního já, i tryská mocnějším výtryskem lyrismu dlouho vězněného: mravní osamocení Sovovo bylo úplnější a radikálnější než Macharovo.

V poslední sbírce sestoupil Sova hluboko do zjitřených vrstev ducha a vytvořil si zvláštní symbolický jazyk, aby mohl sdělit toto utrpení příliš jasného ducha, jež se právě proto blížilo místy jakýmsi jasnovidným halucinacím.

V následujících knihách našel Sova z tohoto labyrintu muk východisko velikým činem víry a lásky. V Údolích nového království sestoupil z mrazivých hor a jejich mučivého snového ovzduší v teplo lidské lásky a družnosti. Objevil člověka v jeho pravé skutečnosti, našel svou básnickou zemi lásky a víry. Uvěřil v člověka jako v bytost slabou, ale ne špatnou, jako v bytost schopnou růstu pod teplým sluncem lásky bratrské. Je to, jako by duše jeho přijala nový ohnivý křest, je to do jisté míry náboženské obrácení k víře v nové lidství. Tušení nového lepšího lidství plní nyní hrud básníkovu a vylévá se širokou harmonickou vlnou nového citění a nového hodnocení věcí života a smrti. Ze Sovy stává se básník sociální: odvrací se od svého soukromého osobního hoře a utrpení; silou a mocí sympatie vtěluje se v cizí bytosti; žije nadějemi a jistotami nadosobními; vrhá se v duši davu a splývá s ní, žije jejím životem, dýše jejím

dechem, věře její věrou. Těžká krise samotářského utrpení, odloučení a odtržení od živné půdy hromadného života jest překonána; nový orgán tvůrčí obraznosti, sympatie a láska světová, jest zrozen. V jednom ze Tři zpěvů dnešků i zítřků přichází v podobě cizince ke svému národu, aby jej učil odvaze k soutěžení světovému, smyslu pro nové technické, průmyslové, obchodní, civilisační skutečnosti Západu, víře v logiku a spravedlnost dění světového. Sova objevuje sobě i nám veliké objektivné skutečnosti moderní civilisace a včleňuje nás i sebe činem víry a odvahy v jejich kouzelnou elektrickou síť.

Brzy potom přistoupila k Sovově duši těžká zkouška životní a zjemnila i vytrřbila ještě jeho lidství. Uzavřel tuto mučivou zkušenost svého důvěrného života v kouzelnou knihu, nazvanou Lyrika lásky a života, z r. 1907, v knihu veliké mravní noblesy. Sova zde nekľne, Sova zde jednostranně neřaluje a nezatrucuje; jest příliš opravdový a upřimný duch, aby věděl, že není viny jednostranné; a s opravdu krásnou vůlí k pravdě jako statečný duch prostý předsudků dovede naléztí vinu i v sobě. V této knize uzrává v těžké zkoušce lidství Sovovo. Život sám přistoupil k němu a opravil, co bylo v jeho posavadních viděních a vidinách společenských snad příliš optimistického.

Ve dvou knihách příštích, v Zápasech a osudech a ve Žních, sklízí Sova plody tohoto lidského uzrání. Dorůstí svého osudu, vybojovati si na něm svobodu duše a trvati na ní po svatých příkazech věrnosti sobě i v protivenstvích, žiti nesobecky životem druhých, siliti sympatií k duchu hromadnému, radovati se radostí druhých a trpěti utrpením druhých, taková jsou themata mravního i společenského vykoupění, jež nyní intonuje Sova v knihách, jež náležejí k vrcholům české moderní lyriky hymnické i rozjímavé. Tento zorný úhel nezměnil se ani v knize za války vzniklé, ve Zpěvech domova, které jsou snad největší kořistí naší lyriky z těžkých let válečných. Varhanová klávesnice rozšířila se zde Sovovi ještě o nový rejstřík pevné víry v zdravé kořeny jeho národa, o schopnost rozuměti řeči rodné hroudy a krajiny. V posledních knihách, v Básníkovu jaru a v Básních

218 nesobeckého srdce, přistupuje k tomu zvláštní obroda smyslové vnímavosti básníkovy a zcela nová zbožnost, jakási zbožnost zraku — úplně světská —, které Bůh hovoří sladce s tváře všech věcí i bytostí živých a rozkvétá znova a znova z každého dobrého lidského pohledu, slova i činu. Sova, který vyšel z nejzoufalejších křečí rozvrácené doby, který trpěl všemi oblouzeními zmučeného srdce i pochybujiícího ducha, hynoucího v misantropii a nedůvěře, dotvořil se úsilím celé své bytosti laskavého, smířeného pohledu na svět a život i víry v nové lidství, osvobozené od kazů a strusek minulosti; dotvořil se i nové zbožnosti vpravdě sociální — zbožnosti životné i světské, která se projevuje bratrstvím a družnou láskou, jež vidí v práci modlitbu a v nesobecké tvorbě vykoupení.

Oba básníci, které by někteří pochybní vykladači stavěli rádi proti sobě, doplňují se vpravdě velmi dobře svým lidským poselstvím boje proti zlu, odboje a vzpoury proti útisku, úsilí tvůrčího jako děje nesobecké lásky. Nestačí, aby národ znal jejich jména a dovedl odříkati snad několik názvů jejich knih: chce-li býti vpravdě moderním národem osvobozeným, musí jejich krásné poselství proměňovati vědomě a vytrvale v skutečnost a pravdu.

Oba básníci, Sova i Machar, vykonali svou tvorbou kus hodnotného díla obecného, národního i sociálního, v němž pokračují po svém z nových uměleckých i společenských potřeb a požadavků doby mladí i nejmladší. Ani čas, ani umění, ani společnost nestojí, každá chvíle klade nové otázky, které musí býti řešeny novým duchem. Machar a Sova vyplnili již vcelku své poslání básnické; jsou již v přistavě se svými koráby i jejich kořistí. Ale na moři jsou posud řady jiných argonautů. I oni, a právě oni, zaslouží si pozornosti, zájmu a lásky svého národa. Kdo chce důstojně uctíti starší, vítěze, musí milovati mladé, zápasníky.

Kritika tvořivá

Kousek dialogu s českým Boiotanem

„Jakže? Jest to možné? Nový kritický časopis — a nemá úvodníku s kouzelným a mnohoslibným titulem: Dnešní žalostný úpadek české kritiky? Takto se zabíjíme, milý příteli! Takový nadpis dělá celé řadě lidí nesmírně dobře. Uvažte, že každý, kdo si přečte takový článek, cítí se nesmírně povznesen novým poznáním a zároveň polichocen, že snad on — a právě on! — je povolán, aby společně s autorem takového článku vynesl českou kritiku z toho žalostného stavu.“

„Přesto nebo *právě proto* nemá naše Kritika úvodníku toho názvu. Lichotí málo zdrželivě hlupákům a reformuje zcela šablonovitě, a právě proto *pouze náladově*, a to jest: velmi lacino. Je nekritický; a Kritika chce se vyhýbati nejprve každé nekritičnosti.“

„Jste tedy spokojen s dnešní českou kritikou? Je tedy dobrá?“

„Naprosto ne, můj milý. Je ve své většině špatná a velmi špatná. Ale jde o to, že není horší, než byla včera; že není proti včerejšku nijakého patrného úpadku a že zpravidla a průměrně špatná je kritika i v jiných zemích mnohem větších a kulturně zralejších. A víc: že jsou dnes v české literatuře nápovědi, že bude zítra lépe.“

„Nevěděl bych kde.“

„Mezi nejmladšími. Dobrou kritiku v každé zemi má vždycky jen mladá generace; račte si to pamatovat jednou provždy. Mladá generace, která usiluje o něco nového a která se probíjí